Я. Ковальчик, Т. Діденко

РОЗВИТОК СПІЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ: ДОЦІЛЬНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті авторами висвітлено фактори доцільності створення спільних підприємств як засобу залучення іноземних інвестицій Україну, проаналізовано проблеми діяльності СП та вплив спільного підприємництва на розвиток українського ринку на прикладі спільного українсько-бельгійського підприємства "Ватра-Шредер" .

В Україні зараз відбувається становлення нових економічних відносин, що привело до тимчасової дестабілізації економічної ситуації. Інфляція, політична нестабільность, час, коли політичний ризик часто набагато перевищує ризик комерційний та ледве не має його головним замінником, для значної частини вітчизняних підприємств спричинили необхідність партнерства з іноземними інвесторами.

Криза неплатежів, штучно підтримуваний курс української гривні по відношенню до вільноконвертованих валют не дають можливості підприємствам самостійно акумуловати чи заощадити необхідний капітал для здійснення реконструкцій, розширення виробництва тощо.

Здійснити перехід до ефективної, конкурентоспроможної ринкової економіки важко без залучення прямих іноземних інвестицій, без створення широкої мережі спільних підприємств (СП). Інвестиції можуть відіграти істотну роль у здійсненні приватизації, технічного оновлення існуючих підприємств, у створенні нових робочих місць, виробничих потужностей. Тому в державній політиці України значна роль відводиться залученню іноземних інвестицій, співробітництву з іноземними державами, зокрема у формі СП, тобто підприємств із змішаною формою власності, засновниками яких є українські та іноземні фізичні або юридичні особи. Вагомість таких підприємств в Україні все більше зростає, оскільки вони становлять собою явно домінуючу форму іноземних інвестицій на території нашої країни.

В Україні спільним підприємством називають таку форму співробітництва з іноземним партнером, при якій створюється спільна виробнича база і виробляється продукт, що перебуває в спільній власності партнерів. Наявність спільного майна у СП істотно відрізняє їх від інших форм міжнародного господарського співробітництва (міжнародних об`єднань та організацій, кооперацийних і компенсацийних угод, торговельних картелей та ін.), а участь іноземного партнера - від суто внутрішніх СП, створюваних за участю виключно вітчизняних підприємств та організацій. Створення СП дозволяє комплексно вирішувати цілу низку економічних завдань, серед яких можна виділити наступні:

- можливість обміну технологією;
- прискорене створення і випуск нових видів продукції;
- спеціалізація виробництва та економія на капіталовкладеннях;
- проникнення на внутрішні ринки інших країн;
- використання пільгових фінансового і податкового режимів тощо.

При створенні СП — фірми-партнери зберігають свою юридичну самостійність, але пов`язані між собою спільною власністю (спільне володіння,

користування, управління, поточне фінансування СП). Цей метод співробітництва гарантує більш міцні, тривалі зв'язки, ніж інші форми міжнародного промислового кооперування, можливість комплексного використання зусиль партнерів для взаємодії в усіх передвиробничих , виробничих і збутових сферах, що в свою чергу забезпечує контроль з боку партнерів не лише за виробництвом, а й за процесом реалізації продукції підприємства.

Виходячи з інтересів та цілей партнерів, спільні підприємства можна згрупувати за такими ознаками:

• СП науково-дослідного характеру, що створюються з метою об'єднання досвіду і результатів наукових, проектних розробок для випуску нових продуктів, "ноу-хау" тощо;

• СП виробничого характеру, при організації яких зарубіжний партнер має за мету зниження витрат у процесі виробництва і збуту продукції;

• СП закупівельного характеру, які створюються з метою закупок на місцевому ринку більш дешевої сировини, напівфабрикатів, необхідних для виробництва готової продукції на підприємствах зарубіжного партнера;

• збутові СП, які формуються з метою освоєння нових ринків збуту як у країні місця перебування спільного підприємства, так і в інших країнах;

• СП комплексного характеру з поєднанням різних видів діяльності.

СП можуть створюватися фізичними та юридичними особами, незалежно від форм власності, на якій вони засновані. Також засновниками СП з іноземними інвестиціями, згідно чинного законодавства України, можуть виступати:

- об'єднання фізичних, юридичних, фізичних та юридичних осіб, які є юридичними особами і згідно з законами України постійно перебувають на її території, і яким не заборонено здійснювати господарську діяльність;
- структурні одиниці іноземних суб'єктів господарської діяльності, які є юридичними особами, згідно законів України (філії, відділення), і які постійно перебувають на її території;
- СП з іноземними інвестиціями, які зареєстровані як спільні підприємства в Україні і постійно перебувають на її території;
- держава Україна в особі її органів, місцеві органи державної влади та управління, в особі створених ними зовнішньоекономічних організацій.

Створення СП з іноземною участю в України має кілька взаємозв'язаних цілей:

• повніше задоволення потреб країни в певних видах промислової продукції, сировинних і продовольчих товарах;

• залучення до народного господарства країни передової зарубіжної технології і техніки, управлінського досвіду створення кваліфікованої робочої сили;

• залучення до народного господарства додаткових матеріальних і фінансових ресурсів;

• розвиток експортної бази країни і скорочення національного імпорту, відкриття нових ринків, розширення власних можли востей збуту.

Процес створення спільного підприємства нараховує кілька етапів. На першому етапі визначається мета створення та види діяльності, якими буде займатися СП.

Другий етап полягає у проведенні попередніх переговорів між майбутніми співвласниками, підготовці техніко-економічних обгрунтувань (ТЕО) створення СП і складання бізнес-плану.

На третьому етапі визначається правовий режим майна СП, на основі засновницького договору, що укладається , та затвердженого статуту СП.

На четвертому етапі здійснюється державна реєстрація СП, згідно Закону України "Про підприємництво". Причому підприємство набуває права юридичної особи з дня державної реєстрації, а статусу підприємства з іноземними інвестиціями - з дня зарахування іноземної інвестиції на його баланс.

Остаточним результатом спільної з іноземним партнером діяльності щодо створення СП є підписання засновницьких документів. До них належать договір або угода про створення СП і його статут. Зазначені документи враховують цілі створення СП, рід його діяльності, правовий статус юридичної особи. В них фіксуються дані про учасників підприємства, розмір і структура статутного фонду, функції і порядок роботи вищого виконавчого й контрольного органів СП, а також порядок розподілу продукції, матеріально-технічного постачання, умови праці працівників підприємства, термін дії договору і порядок припинення його дії.

Особливе місце в опрацюванні питань про створення спільного підприємства й вибір найбільш ефективного варіанту проекту належить техніко-економічному обгрунтуванню (ТЕО), яке складають до підписання засновницьких документів. Нині не існує офіційного документу, який затверджував би порядок і типову форму розробки ТЕО. Тоді як у цій формі має бути проведене повномасштабне дослідження трьох найважливіших питань: ринку продукції (послуг), яку планується виробляти - як зовнішнього, так і внутрішнього; цін на продукцію (послуги) і тенденції до їх зміни; витрат виробництва цієї продукції - за елементами і в порівнянні - на внутрішньому і зовнішньому ринках. На базі цього дослідження вирішують питання про можливість реальної роботи підприємства і його валютної самоокупності. По суті ТЕОє складовою частиною бізнес-плану. Бізнес-план або інвестиційний проект є основним документом для розробки і контролю за створенням і роботою спільного підприємства.

Незареєстровані інвестиції не дають права на отримання будь-яких пільг, передбачених чинним законодавством України. До того ж, згідно Закону України "Про режим іноземного інвестування", дещо змінено поняття підприємства з іноземними інвестиціями. До нього відносять лише підприємство (організацію) будь-якої організаційно-правової форми, яке створене відповідно до законодавства України, іноземна інвестиція в статутному фонді якого, за його наявності, становить не менше 10%. Під іноземними інвестиціями розуміють цінності, що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності, відповідно до законодавства України, з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту.

Даний процес базується на чинному законодавстві і відображає порядок аналітико-організаційних робіт.

Щодо структури експорту спільних підприємств, то вона в основному дублювала експорт України. Зокрема, вивозилися сировина, метал, паливо, товари народного споживання, а завозилися техніка, устаткування і запасні частини до нього, оргтехніка, продовольчі товари.

Хоча офіційно в Україні проголошено державне сприяння іноземному інвестуванню, проте, в 1997 році законодавство України змінило своє

ставлення до СП та позбавило їх пільг щодо несплати прибуткового податку протягом п`яти років від дня заснування.

Для порівняння слід зауважити, що в Китаї на початку 1989 року налічувалося близько 200 законів і правил, які регулюють іноземні капіталовкладення, у тому числі таких, як "Положення про заохочення іноземних капіталовкладень", Закон "Про повністю іноземні підприємства", "Правила про баланс розрахунків в іноземній валюті акціонерних підприємств" тощо. Причому, дані законодавчі акти жодного разу не змінювалися і не припинялися.

Тому і під час складання договору про створення СП в Україні у розділі "Форс-мажор" поряд з землетрусами, іншими стихійними лихами, вказують "Урядові постанови" чи "Розпорядження державних органів".

Не залишені непоміченими іноземними партнерами і жорсткі вимоги про валютну самоокупність та високі податкові ставки на експорт та імпорт. Відчутною є і неконвертованість національних грошей. Так, вкладаючи валюту в спільне виробництво, іноземний партнер може отримати прибуток переважно в гривнях, а не у вільноконвертованій валюті. Проте існує думка, що в даний час заохотити інвесторів до здійснення інвестицій в Україну можуть лише три чинники, які б діяли одночасно. Йдеться про політичну та економічну стабільність у державі, куди вони планують вкладати свій капітал. По-друге, необхідні ефективні і надійні гарантії репатріації отриманих прибутків, і по-третє, необхідна приватизація державного сектора, оскільки співробітництво з державними структурами ускладнюється політичним ризиком. Проте, позитивним моментом є відміна обов`язкового продажу підприємствами валютних надходжень — з кінця червня 1997р. фірми можуть самостійно розпоряджатися всією своєю валютою.

Досвід розвинутих країн показує, що крім отримання прибутку, такі підприємства створюються також з метою боротьби з монополіями, за перерозподіл вже завойованого ринку збуту, також засобом комбінування виробництва - вертикальної інтеграції, тобто зосередження на одному підприємстві різних виробництв, об`єднаних між собою наступними стадіями переробки сировини в кінцевий продукт. Вони можуть бути конкуруючими фірмами з метою обмеження суперництва і встановлення контролю за ринком збуту.

Очевидно, що діяльність СП доповнює виробничі потужності кожної країни. Доцільність їх створення визначається не лише вибором мети, а й очікуваними результатами, які можна згрупувати за такими характеристиками: технічними, організаційно-комерційними та економічними.

Головним гальмом для успішної діяльності СП є політична невизначеність і юридична нестабільність прийнятих законодавчих актів. У зв`язку з чим більшість західних інвесторів займають вичікувальну позицію і лише деякі з них йдуть на "експерименти", наштовхуючись і долаючи значні перешкоди, які можна згрупувати таким чином:

- юридичні - це визначення частки участі іноземного капіталу в статутному фонді підприємства;
- система ліцензування експортно-імпортних операцій;
- відсутність чітко сформульованої державної стратегії спільного підприємництва;
- економічно застаріла структура управління виробництвом;
- безконкурсність вибору проекту спільного підприємства;
- незбалансованість матеріально-речових зв`язків;
- постійний дефіцит будь-якого виду товарів і послуг;

- організаційні - неоперативність системи звітності;
- монополізм у виготовленні того чи іншого товару, що приводить до втрати інтересу в його реалізації;
- недостатня система маркетингу виробленої продукції.

Змінюючи суспільні форми й методи присвоєння, організаційну структуру виробництва і управління, необхідно попередньо з'ясувати, чиїм інтересам і якою мірою будуть слугувати передбачувані зміни. Зміни у виробничих відносинах, спрямовані на досягнення конкретних цілей, треба підкріплювати заходами, які б зацікавили суб'єктів у їх здійсненні ,а також усунули перешкоди до їх реалізації. Тому необхідно зазначити основні інтереси транснаціональних компаній, які зводяться до досягнення таких цілей як:

•отримати доступ до мінеральних ресурсів;

•проникнути на ринок, потенційно широкий, проте з обмеженою купівельною спроможністю (особливо це стосується імпорту);

•використати ресурси, порівняно кваліфікованої робочої сили при відносно низьких затратах на її відтворення;

•організувати виробництво товарів, які могли б конкурувати на світовому ринку; використати результати наукових досліджень і технічних розробок для створення нових видів товарів, які мають підвищену конкурентноздатність на світовому ринку.

Крім вищезгаданих факторів, увагу закордонних партнерів привертають невибагливість споживачів і можливість в зв'язку з цим продовжити термін використання товарів і технологій, які "морально застаріли" для західних ринків і перестали бути достатньо рентабельними.

Щодо інтересів національних партнерів при залученні іноземного капіталу шляхом створення СП, то можна виділити такі як:

•бажання отримати доступ до закордонної передової технології;

•прагнення поповнити внутрішні джерела нагромадження;

•можливість використання іноземного досвіду управління для підвищення ефективності виробництва;

•можливість зменшити непотрібний імпорт і скоротити витрати у вільноконвертованій валюті;

•прагнення розширити експорт, особливо готової продукції.

Українсько-бельгійське СП"Ватра-Шредер" засноване у 1990 році бельгійською фірмою "Фінансьєр де Аплікасьон де Електрісіте", Бельгійським інвестиційним банком та з української сторони — а/т"Ватра". Основним предметом діяльності підприємства є виробництво та збут світильників вуличного освітлення за ліцензіями засновників. Аналізуючи результати діяльності даного СП з моменту його заснування , слід зазначити, що його поява на українському ринку світлотехніки сприяла демонополізації цього ринку, підвищенню якості світлотехнічних виробів в Україні, впровадженню передових технологій. Сьогодні освоєно та впроваджено у виробництво три типи світильників вуличного освітлення(Z1, Z2, ONYX-2) та прожектор RT-3, що відповідають вимогам Євростандарту. На завершальній стадії роботи щодо виведення на ринок підвісний світильник P111 — незаповнена ніша на ринку світлотехніки України.

Прагнучи досягнути більшої ефективності від своєї збутової діяльності, СП"Ватра-Шредер" пропонує своїм клієнтам нову послугу — розробку бізнес-плану реконструкції освітлення міст на основі своїх енергозберігаючих

технологій. До втілення такого проекту в життя залучаються , крім "Ватри-Шредер", підприємства системи "Міськсвітло" та інноваційний фонд або інша інвестуюча фірма. Такі проекти вже впроваджуються у Рівному, Одесі, Києві, Тернополі та на завершальній стадії підготовка реконструкції освітлення в Тулі, Каунасі, Вільнюсі.

Проте, складний економічний стан України та криза неплатежів привели до скрутної економічної ситуації на "Ватрі-Шредер". На сьогоднішній день керівництво підприємства працює над розробкою нової стратегії поведінки на ринку для визначення шляхів виходу з кризової ситуації.

На нашу думку, даному підприємству доцільно було б побудувати мережу торгових агентів за територіальним принципом. Така мережа запезпечувала швидке надходження маркетингової інформації про стан ринку світлотехніки в різних регіонах України та за її межами, що буде базою для розробки стратегій поведінки відповідно до ситуації.

Складність прогнозування економічного розвитку України ставить під сумнів можливість оцінки перспектив діяльності створюваних підприємств. Недосконалість господарського механізму не дає змоги таким підприємствам вступати в ефективні господарські зв`язки з державними підприємствами. Існуючі проблеми в галузі постачання спільних підприємств сировиною і напівфабрикатами необхідної якості та асортименту, незадовільна робота транспорту, яка не забезпечує гарантій своєчасності поставок, ускладнюють функціонування таких підприємств у сфері матеріального виробництва.

Проте, слід зазначити, що не зважаючи на такі труднощі в господарських зв`язках України, кількість спільних підприємств, їх значення в економічному потенціалі поступово зростає. В свою чергу це сприяє поступовій стабілізації української економіки.

Summary. The article notifies about advisability's factors of creating the joint ventures as the way to attract foreign investments to Ukraine, analyzes the problems of function joint ventures and the influence of international cooperation of Ukrainian market development. As an example of joint business undertaking is taken the activity of Ukrainian-Belgian JV «Vatra-Schreder».